

*Монастирська Л. В.,**доцент кафедри філології, перекладу та стратегічних комунікацій
Національної академії Національної гвардії України**Павлова О. О.,**доцент кафедри філології, перекладу та стратегічних комунікацій
Національної академії Національної гвардії України*

ДОСВІД КРАЇН СВІТУ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ КОНФЛІКТІВ ІЗ НАТОВПОМ

Анотація. Нині як практики, так і теоретики приділяють величезну увагу питанню запобігання конфліктів. Превентивні заходи призначаються для вирішення розбіжностей, управління ситуацією або стримування спорів, поки вони не прийняли насильницького характеру. Управління конфліктами, своєю чергою, означає обмеження, пом'якшення та стримування конфлікту. У поняття запобігання конфлікту входять численні дії, такі як спроби уникнути конфлікту та розв'язання конфлікту за допомогою наступних методів – посередництва, підтримання миру, заходи щодо зміцнення довіри та неформальна дипломатія. Метою управління натовпом як суб'єктом масових заворушень є запобігання загрози та припинення порушень громадського порядку.

У статті зроблена спроба проаналізувати досвід країн світу (США, Франція, Німеччина, Іспанія, Канада, Швеція) щодо запобігання конфліктів із натовпом; висвітлюються класичні зразки тактик, які використовуються для попередження конфліктів із натовпом силами правопорядку західних країн. У роботі представлені механізми контролю натовпу, різноманітні тактики роботи з натовпом та наведено детальний опис кожної тактики.

Основним джерелом стурбованості міжнародної спільноти є його нездатність певно та точно передбачати конфлікти, які загрожують придбати насильницький характер та швидко на них реагувати. Це відбувається як через складну динаміку внутрішніх, етнічних та релігійних конфліктів, так і через небажання держав робити зусилля, пов'язані з великим ризиком та витратами.

Головне практичне питання, яке цікавить суспільство та особливо його правоохоронні органи – як забезпечити контроль над поведінкою натовпу, – на жаль, залишається без відповіді. Головний висновок, якого дійшли вчені та поліція на Заході, полягає у тому, щоб не допускати виникнення такого явища, як агресивний натовп. А для цього треба усунути довготривалі умови, що створюють почуття соціальної фрустрації, невдоволення, відчаю, безвиході.

Ключові слова: натовп, запобігання конфліктів, превентивні заходи, стихійна масове поведінка, механізм контролю, тактика.

Постановка проблеми. Проблема конфліктів у сучасних умовах є актуальним предметом дослідження багатьох вітчизняних та закордонних вчених, теоретиків та практиків, представників різних наукових шкіл та напрямів. Дедалі більшого значення набувають прикладні аспекти – політика управління конфліктами, оскільки масштабні політичні та економічні процеси призвели до значного розширення суспільства і зростання психічної напруженості.

Нині як практики, так і теоретики приділяють величезну увагу питанню запобігання конфліктів. Превентивні заходи призначаються для вирішення розбіжностей, управління ситуацією або стримування спорів, поки вони не прийняли насильницького характеру. Управління конфліктами, своєю чергою, означає обмеження, пом'якшення та стримування конфлікту. У поняття «запобігання конфлікту» входять численні дії, такі як спроби уникнути конфлікту та розв'язання конфлікту за допомогою таких методів, як посередництва, підтримання миру, заходи щодо зміцнення довіри та неформальна дипломатія.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роботи багатьох закордонних вчених, практиків, консультантів присвячені питанням формування та розв'язання конфліктів із натовпом. Першим, хто сформулював парадигму вивчення натовпу, був французький вчений Г. Ле Бон. Всі інші дослідники, які вивчали натовп, діяли в рамках цієї парадигми. Г. Тард розглядав характеристики натовпу, детально класифікував натовпи та встановив, що натовп не здатний до розумної дії, тільки окрема людина може мислити та діяти раціонально, натовп не здатний до інтелектуальної творчості. У людей, зібраних разом, здатність мислити знижується і почуття реальності стирається.

Г. Тард фактично є засновником теорії масової комунікації. Він виявив, що будь-яка комунікація, будь то масова чи міжособистісна, супроводжується впливом. Особливо сильно цей вплив проявляється в натовпі. Е. Мартін розробив детальну концепцію натовпу, засновану на принципах психоаналізу. Він доводив, що в діях натовпу, особливо насильницьких, знаходять вираження скриті асоціальні потяги людини. Р. Блуммер виділяв чотири типи елементарних колективних груп (чинний натовп, експресивний натовп, маса й громадськість) та надав опис етапів формування натовпу. Детально проаналізувавши погляди на натовп Р. Ле Бона, Р. Тарда і З. Фрейда, С. Московичі запропонував струнку концепцію психології натовпів.

В американській психології проблема психології натовпу, як природного спонтанного скупчення людей, набула дещо іншого відтінку. Американські психологи вживають термін «стихійна масова поведінка» та зосереджують увагу на поведінці індивіда в натовпі, а не натовпу загалом.

Метою статті є дослідження досвіду країн світу щодо запобігання конфліктів із натовпом, висвітлення класичних зразків тактик, які використовуються для попередження конфліктів із натовпом силами правопорядку західних країн, та представлення механізмів контролю натовпу, які тактики роботи використовують західні країни з натовпом та надати детальний опис тактики.

Виклад основного матеріалу. Масові заворушення можуть виникати з різних причин: політичні, економічні мотиви, національна ненависть або ворожнеча, провокації з боку організованої злочинності, протест проти дій органів влади й управління, незадовільна соціальна політика держави. Передумови, які сприяють виникненню масових заворушень, – це наявність певних ситуацій нестабільності, напруженості, коли в населення виникає відчуття тривоги та невпевненості. Зазначені обставини зумовлюють загострення в міжособистісних відносинах, що виливається в постійну готовність виплеснути накопичену напругу.

Надалі увага населення загострюється на тому чи іншому моменті, що має для них важливе значення (погіршення економічної ситуації, загострення міжнаціонального протистояння, провал на виборах тієї чи іншої кандидатури тощо). У такій ситуації різні події, що зазвичай не мають особливого резонансу, починають сприйматися зовсім по-іншому. Так, вчинення злочину представниками однієї національності проти осіб, які представляють іншу, отримує набагато більший розголос, негативну оцінку, ніж у звичайних умовах. Ці фактори негативного плану підвищують атмосферу напруженості, яка загострюється, що може привести до початку масових заворушень, які виникають у такій ситуації часом із несуттєвого приводу.

Виникають масові заворушення, як правило, несподівано, через раптово виниклі обставини. Їх психологічною особливістю є участь у вчиненні дій, що утворюють цей злочин, великої кількості людей. Не можна не враховувати, що психологія людини в натовпі різко змінюється, особливо в екстремальних ситуаціях, коли на свідомість впливають надзвичайно сильні фактори. Так звана «психологія натовпу», коли поведінка людини зводиться до сліпого слідування за загальною масою, і є, на думку вчених, основною рушійною силою масових порушень громадського порядку.

Натовп – тимчасове та випадкове зібрання індивідів будь-якої національності, професії та статі незалежно від причини цього зібрання. За відомих умов учаснику таких зборів – «людині натовпу» – притаманні абсолютно нові риси, що відрізняються від тих, які характеризують окремих індивідів. Свідома особистість зникає, а почуття та ідеї всіх окремих одиниць, що утворюють ціле (натовп), набувають одного напрямку. Утворюється «колективна душа», що має, звичайно, тимчасовий характер, але збори в таких випадках стає тим, що Г. Лебон назвав організованим натовпом або натовпом одухотвореної, що становить єдину, істоту та підкоряється закону духовної єдності натовпу.

1. Характеризуючи колективну поведінку та роль громадської думки, вчені виділяють три типи формування стихійних груп:

1) *натовп*, який утворюється на вулиці з приводу найрізноманітніших подій (дорожньо-транспортна пригода, затримання правопорушника та інше). При цьому стихія, що є основним фоном поведінки натовпу, призводить часто до його агресивних форм. Якщо знаходиться людина, яка здатна очолити натовп, у ній виникають вогнища організованості, які, однак, вкрай нестабільні;

2) *маса* – це стабільніше утворення з нечіткими кордонами, яка більш організована, свідомо (мітинги, демонстрації), хоча різноманітна та досить нестійка. У масі організатори мають значущу роль, вони не висуваються спонтанно, а відомі заздалегідь;

3) *публіка*, яка зазвичай збирається для короткочасного спільного проведення часу у зв'язку з якимось видовищем. Публіка досить роз'єднана; її специфічною рисою є наявність психічного зв'язку та єдиної мети. Завдяки спільній меті публіка більш керована, ніж натовп, хоча будь-який інцидент може перетворити її дії на некеровані (наприклад, поведінка вболівальників на стадіоні у разі програшу улюбленої команди).

Таким чином, під натовпом вчені та практики розуміють тимчасове та випадкове зібрання людей, що характеризується духовно-емоційною спільністю, просторовою близькістю та наявністю зовнішнього стимулу. Стихійні групи загалом – постійний елемент суспільного життя на всіх етапах його розвитку, та їх роль у розвитку багатьох соціальних процесів досить значна [2].

Політичні інститути влади як за кордоном, так і в Україні розглядають «натовп» як будь-які масові прояви протесту, які не санкціоновані владою. У західній літературі, як правило, ставилися в один ряд «масові істерії», «колективні заворушення», «бунти», «повстання», «рух за реформи» та «революційні виступи» та визначається як «поведінка натовпу».

Дослідники питання розвитку натовпу за механізмами формування виділяють такі види:

– *спонтанні натовпи* (випадкові, або оказіональні), що виникають стихійно у відповідь на ту чи іншу подію;

– *натовпи, які поєднують елементи організованості та стихійності* (випадок, коли натовп організовувався ззовні, а далі запустився процес самоорганізації);

– *штучні натовпи* (організовані), тобто виникають як результат спеціальних зусиль осіб, груп, організацій, установ. Цей вид натовпу використовується для проведення різноманітних рекламних та піар-акцій. У цьому випадку – це імітація натовпу.

За рівнем сформованості розрізняють натовпи, які ще формуються, сформовані, та ті, що вже розпадаються.

За складом учасників розрізняють натовпи реальні (що складаються з реальних учасників), віртуальні (що складаються з фіктивних, фейкових учасників). За цим критерієм натовпи поділяють на гомогенні (складаються з представників одного соціального шару, однієї вікової групи та однієї статі), гетерогенні (включають представників різних соціальних груп, виділених за вказаними ознаками). Г. Лебон за цим критерієм виділяв натовп:

– *різнорідний*, який, своєю чергою, ділиться на анонімний (вуличний натовп) та неанонімний (присяжний, парламентський натовп);

– *однорідний* (секти, рухи, соціальні класи).

За кількістю учасників розрізняють натовпи нечисленні, середньої чисельності, численні, масові (понад 10 000 людей).

За характером поведінки дослідники виділяють натовпи:

– *інертні* (бурхливо виражають емоції і вимоги, але не виконують жодних дій);

– *діючі* (перейшли від емоцій і слів до дій).

Стосовно порушень громадського порядку розрізняють натовпи:

– *лояльні* (нормативні), чия діяльність пов'язана з дотриманням, затвердженням та підтримкою громадського порядку;

– *протестувальні*, чия діяльність пов'язана з запереченням або дискредитацією громадського порядку;

– *нейтральні* (індиферентні), чия поведінка не впливає безпосередньо на громадський порядок (натовп глядачів).

За модальністю настрою учасників види натовпу можна виділяти відповідно до всього спектру настроїв. Як правило, у цьому випадку слідом за американським соціологом Г. Блумером зупиняються на «проблемних» видах: натовп панічний, агресивний, стягальний, екстатичний [1].

За структурою натовп може бути аморфним (безструктурним), структурованим.

За кордонами виділяють натовп:

- з розмитими кордонами (з невизначеним складом);
- з чіткими кордонами, зі здійсненням контролю допуску в натовп.

За використовуваними технологіями впливу на осіб, які приймають рішення, виділяють натовпи:

- традиційні, що використовують методи обігу, демонстрації, бунту, погрому та інше;
- розумні (*smartmob*), засновані на застосуванні когнітивних технологій, спрямованих на зміну характеру сприйняття тих чи інших проблем.

За часом існування О.В. Кантицький і А.М. Лафуткін виділили натовпи:

- короточасні (кілька хвилин – флешмоб);
- звичайні (до кількох годин);
- довготривалі (від одного до кількох днів) [2].

Специфіка феноменів натовпу полягає в тому, що вона вкрай ускладнює їх вивчення. Несподіваність та раптовість, з якою він зазвичай формується, невизначеність кількісних та якісних характеристик та багато інших обставин не дають змогу проводити чітко сплановані дослідження, оскільки відтворити ці явища в лабораторних умовах видається неможливим. Тому дослідникам доводиться найчастіше збирати необхідні дані з газет, кінохроніки, історичних документів, шляхом опитування очевидців.

Метою управління натовпом як суб'єктом масових заворушень є попередження загрози та припинення порушень громадського порядку. Для досягнення цієї мети, наприклад, британські сили правопорядку, як висвітлюються у роботах Д. Коннора, на стратегічному рівні «сприяють мирній поведінці учасників масових протестів», на тактичному рівні – «збільшують можливості для діалогу з учасниками протестних натовпів», а на оперативному рівні використовують «ступінчастий, диференційований, заснований на інформуванні підхід до використання сили» [9]. Класичні зразки тактик, які використовуються для попередження конфліктів із натовпом силами правопорядку західних країн, Д. Коннор представляє таким чином [9, с. 41–42]:

1) *механізм контролю: соціальний*, який насамперед впливає на поведінку та мотивацію протестувальників. Тактика: управління переговорами (підкреслення об'єднання та взаємодії між силами правопорядку і мітингувальниками). Зазначена тактика використовується в США, Франції, Канаді, Швеції;

2) *примусовий контроль через застосування сили*. Тактика: використання насильства. Опис тактики: рівень застосовуваної сили визначається рівнем загрози, що з'являється. Використовується у США, Німеччині, Канаді, Швеції;

3) *механізм контролю: територіальне обмеження (маркування та захист території)*. Тактика «кільце сталі» (встановлення високого дротяного паркану з колючим дротом, що

оточує по периметру цільове місце, що підлягає охороні). Така тактика використовується в США, Франції, Німеччині, Іспанії, Канаді, Швеції.

Тактика: «Ніякої зони протесту» (визначення територій у межах або поблизу місця протесту, вхід на які протестувальникам заборонений). Застосовується в США, Франції, Німеччині, Іспанії, Канаді, Швеції;

4) *механізм контролю: обмеження руху протестувальників*. Тактика: стримування. Тактика полягає в утриманні людей, що протестують в обмеженому просторі, часто протягом тривалого періоду. Кількість людей, які можуть залишити цей простір одночасно, обмежена. Така тактика використовується в США, Франції, Німеччині, Іспанії, Канаді, Швеції.

Тактика: попереджувальний арешт. Опис тактики: завчасний арешт явних лідерів та інших проблемних протестувальників для запобігання їх участі в протесті. Зазначена тактика використовується в США, Іспанії, Канаді, Швеції.

Тактика: контроль кордону. Відбувається обмеження свободи пересування в країні. Використовується у США, Франція, Німеччина, Іспанія, Канада, Швеція;

5) *механізм контролю: заохочення руху протестувальників*. Тактика: розсіювання. Необхідно перемістити протестувальників із зони протесту для руйнування протестувальницьких груп. США, Франція, Німеччина, Іспанія, Канада та Швеція використовують цю тактику;

6) *механізм контролю: примусовий*. Тактика: «Нульова толерантність». У цьому випадку органи правопорядку реагують навіть на найменші порушення закону. Використовується в США, Франції, Німеччині, Іспанії, Канаді, Швеції.

Необхідно підкреслити, що більш ефективно займатися запобігати масовим заворушенням, ніж безпосередньо протидією та усуненням їх наслідків.

Превентивні міри щодо масових заворушень вимагають:

- постійного моніторингу факторів, що сприяють організації натовпу;
- безперервного прогнозування можливих сценаріїв її деструктивного розвитку;
- організації превентивних заходів [8].

Саме по собі утворення натовпу – це закономірний наслідок процесів, що виникають у будь-якому суспільстві. Спочатку натовп формується як засіб спільного виживання людей. Принципове питання не в тому, щоб взагалі не допускати утворення натовпу, а в тому, щоб направляти натовп як природний продукт самоорганізації суспільства з метою досягнення соціально корисних цілей. У цьому плані результатом управління натовпом має стати задоволення потреб учасників натовпу як спільності в рамках чинних соціальних та юридичних норм.

Але управління натовпом – це функція, яка має багато змінних: зовнішнє протиставлення натовпу іншим; учасники натовпу; нормативність поведінки учасників натовпу; фактори, що сприяють та перешкоджають перетворенню пасивного натовпу на агресивний; потреби, які визначають поведінку учасників натовпу; просторові, часові, інформаційні та інші фактори.

Практики та вчені наголошують, що ознакою традиційного натовпу є короткочасність його існування. Натовп розходить, коли закінчується привід. Час існування такого стихійного натовпу, як правило, обмежується ще й природними циклами задоволення фізіологічних потреб (їжа, сон). Натовп, що продовжує збиратися та бунтувати на другий–четвертий день,

с – явище досить рідкісне, яке зачіпає дуже значущі для її учасників потреби. Наприклад, у «кольорових революціях» натовпи існували тижні та місяці. Якщо потрібен агресивний сплеск натовпу, організатори прагнуть форсувати час. Перехід учасників натовпу від очікувань до дій, ажіотаж, поспіх, панічні реакції сприймаються учасниками як хвиля подій та неминуча перемога. Будь-яке емоційне напруження має свій пік: чим воно інтенсивніше, тим коротше триває. Але в разі сидячого страйку, навпаки, ставка робиться на затягування часу як засобу чинити тиск на владу. Важливо розрізняти час, який працює на органи правопорядку (люди втомлюються, емоції видихаються, активність учасників натовпу знижується), та час, який працює на натовп (неадекватна реакція або відсутність будь-якої реакції на ситуацію, що викликала масове громадське обурення). Дослідники цього питання підкреслюють, що треба ефективно використовувати і те, і інше.

Висновки. Концепція запобігання конфліктам нині отримала розвиток у різноманітному списку літератури. Крім цього, в останні роки ООН, регіональні організації, державні та неурядові організації беруть участь у здійсненні регулярного аналізу «кращого досвіду» у зв'язку з невдалими місіями або втраченими можливостями. Крім того, в численних дослідних проєктах та спеціальних доповідях даються рекомендації щодо політики, які направляються безпосередньо тим особам, які приймають рішення на найвищому рівні, в ООН та інших організаціях [6].

Попри все вищезгадане, питання запобігання конфлікту залишається невирішеним. Конфлікти продовжують виникати, та багато з них набувають насильницький характер.

Основним джерелом стурбованості міжнародної спільноти є його нездатність певно та точно передбачати конфлікти, які загрожують придбати насильницький характер, і швидко на них реагувати. Це відбувається як через складну динаміку внутрішніх, етнічних та релігійних конфліктів, так і через небажання держав робити зусилля, пов'язані з великим ризиком та витратами.

Головне практичне питання, яке цікавить суспільство та особливо його правоохоронні органи – як забезпечити контроль над поведінкою натовпу, – залишається без відповіді. Найбільш розумний висновок, якого дійшли вчені і поліція на Заході, полягає в одному: не допускати виникнення такого явища, як агресивний натовп. А для цього треба усунути довготривалі умови, що створюють почуття соціальної фрустрації, невдоволення, відчаю, безвиході.

Література:

1. Блумер Г. Коллективное поведение. Психология масс : хрестоматия / под ред. Д.Я. Райгородского. Самара : БАХРАХ-М. 2010. С. 535–565.
2. Кантицкий О.В., Лафуткин А.М. Психология толпы и массовых беспорядков : учебное пособие. Рязань, 2013. 437 с.
3. Назаретян А.П. Агрессивная толпа, массовая паника, слухи. Лекции по социальной и политической психологии. Санкт-Петербург : Питер. 2003. 139 с.

4. Почебут Л.Г. Социальные общности. Психология толпы, социума, этноса. Санкт-Петербург : Изд-во СПбГУ. 2005. 358 с.
5. Тард Г. Мнение и толпа. Психология толп. Москва : КСП, 1998. С. 257–408.
6. Davies, G., Dawson, S. E. The 2011 Stanley Cupriot: Police perspectives and lessons learned. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*. 2015. No. 38 (1). P. 132–152.
7. Helbing, D., Johansson, A., Al-Abideen, H.Z. Dynamics of crowd disasters: An empirical study. *Physical Review*. 2007. No. 75. P. 45–53.
8. Kingshott, B.F. Crowd Management: Understanding Attitudes and Behaviors. P. 273–289.
9. O'Connor, D. Adapting to protest. *Ai & Society*. 2007. No. 22. P. 40–42.
10. Waddington, D.P. Contemporary issues in public disorder: a comparative and historical approach. New York : Taylor & Francis e-Library, 2003.

Monastyrova L., Pavlova O. Experiences of the countries in the world in conflict prevention activities with a crowd

Summary. Nowadays, both the practitioners and theorists great emphasis on questions relating to conflict prevention. Preventive measures are intended to resolve disputes, manage the situation or contain disputes until they become violent. Conflict management, in turn, means the limitation, mitigation and containment of conflict. The concept of conflict prevention includes many activities, such as the attempts to avoid conflict and conflict resolution through the following methods – mediation, peacekeeping, confidence-building measures and informal diplomacy. The purpose of crowd control as a subject of mass disorders is to prevent the threat and to stop disturbances of public order.

The article attempts to analyze the experience of the countries in the world (USA, France, Germany, Spain, Canada, Sweden) regarding the prevention of conflicts with the crowd; highlights the classic examples of tactics, used to prevent conflicts with the crowd by law enforcement forces in Western countries. The paper presents the mechanisms of crowd control, a variety of tactics, ensuring successful work with the crowd and provides a detailed description for these tactics.

The main source of concern for the international community is its inability to predict and respond quickly to conflicts, threatening to become violent. This is due both to the complex dynamics of internal, ethnic and religious conflicts and to the reluctance of States to undertake efforts, associated with high risk and cost.

The main practical question the society and especially law enforcement agencies are interested in is ensuring control over the behavior of the crowd, and it is unfortunately still unanswered. The main conclusion reached by scientists and police in the West is to prevent the phenomena known as an aggressive crowd. To achieve that goal, it is necessary to eliminate the long-term conditions creating feelings of social frustration, discontent, despair, hopelessness.

Key words: crowd, conflict prevention, preventive measures, spontaneous mass behavior, control mechanism, tactics.